

JERZY S. LATKA, *Odaliski, poturzcency i uchodzczy. Z dziejow Polakow w Turcji*. Universitas, Krakow 2001. ISBN 83-7052-799-X. 209 sayfa.

Krakov Yagellon Üniversitesi'nin Etnografya ve Türkoloji olmak üzere iki bölümünden mezun olan Jerzy S. Latka yirmi beş yıldır tarihte Polonya - Türkiye arasındaki ilişkileri araştırıp anlatmaktadır. Bugüne kadar 23 kitap¹ ve birçok makale yazmış olan Latka her şeyden önce 19. yüzyılda Rus İmparatorluğu'na karşı direnmesi yüzünden Polonya'yı terketmek zorunda kalan ve Türkiye'ye sığınan Polonyalıların izlerini araştırmaktadır ve eserlerinin çoğu bu devire aittir. Latka'nın anlattığı zatlar modern Avrupa öğretimi görmüş insanlar olarak Osmanlı Devleti'ni yeni bir vatan kabul ettikten sonra ona askerî ve ilmi başta olmak üzere çeşitli hizmetlerde bulunarak Osmanlıların minnettarlığını kazandılar.

Geçmişte birçok kitapta Türkiye'ye sığınan ve orada kabul gören Polonyalıları tek tek anlatan veya bir konu açısından problemi çizen Latka bu sefer bize sunduğu kitapta Polonya - Türkiye arasındaki bağları her yönüyle ortaya koyarak Ortaçağ'dan son yıllara kadar anlatmaktadır. 209 sayfalık kitap *Önsöz*, yedi bölüm, *Kişî İndeksi* ve İngilizce *Summary*'den meydana geliyor. *Önsöz*'de (s. 9-15) yazar tarihte iki devlet arasındaki ilişkilerin tarihini kısaca anlatarak, karşılıklı düşmanlık ve savaş devirleri, ilk sefaretlar, Türkiye'ye karşı doğmaya başlayan merak ve bununla ilgili yeni modalar, 19. asır dostluk gibi konuları tanıtır. Yazarın burada belirttiği gibi, Polonyalıların Türkiye tarihine katkılarını bütünüyle inceleyen bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Polonya'da sadece kendisi bu konuyu işlemektedir, Türkiye'de ise yalnız bir olayı tanıtan makaleden başka hiç bir şey yazılmamıştır². Yazarın *Önsöz*'de ileri sürdüğü başlıca düşüncelerinden biri şudur ki, konuyu bütünüyle anlatmak için Türk arşivlerinde bulunan kaynakları iyice araştırmak lâzımdır. Bu ise, Türk araştırmacılarının ödevidir. Bu yapıla kadar Polonya'da yazılan çalışmalar eksiksiz ve güvenilir olmaz.

Kitabın birinci bölümünde (s.16-23) Polonyalıların Türklerle ilk temasları anlatılmaktadır. Bazı Türk tarihçilerine göre 1389 yılı Kosova muharebesinde Sırları destekleyen şövalyeler arasında Polonyalılar da bulunmuşsa bile, Polonya kaynaklarında buna dair hiç bilgi yoktur. Kesin olarak bilinen, iki millet arasındaki ilk temas 1396'daki Sultan Bayezid'e karşı Macar kralının seferidir ki, birçok Avrupa devletlerinden yardıma koşan şövalyeler arasında Polonyalı gönüllüler de varmış, Polonya Kralı Jagellonian Ladislaus (*Lehçe* Wladyslaw Jagiello) 1414'te Osmanlı Devleti'ne resmi sefaretü göndermekle iki devlet arasında dostane ilişkileri başlatı. O tarihten başlayarak 1683 yılına kadar dostluk zamanı, savaş zamanı, ticaret zamanı, haraç toplama zamanı birbirini izliyordu. 1683 Viyana Kuşatması Polonya Türkiye arasında son muharebe idi. Savaşları ve onları izleyen anlaşmaları anlatan bu bölüm işte Viyana Muharebesi'yle bitiyor.

¹ Yazarın 23 kitabından üçü Türkçe yayımlandı: *Lehistan'dan Gelen Şehit* (İstanbul 1987), *Lehistan'dan Gelen Sefirler* (İstanbul 1991), *Polonezköy (Adampol) - Cennetten bir Köşe* (İstanbul 1992).

² Zikredilen makale Abdullah Saydam'ın *Osmanlıların Siyasi İlticalara Bakışı ya da 1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi*'dir ("Bellekten" 1997, c.LXI). Anlatılan olay, 1848 İsyanından sonra vatanlarını terketmeye mecbur kalmış Macarlar ve Polonyalıların Türkiye'ye sığınmalarıdır.

Üç alt bölüme ayrılan ikinci bölüm (s.25-59) Osmanlılara esir düşme olaylarını anlatmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan ilk Polonyalılar, savaş sırasında tutulan esirler idi. Birinci alt bölümde yazar ayrıntılı olarak esir alma durumlarından ve esirleri yeniden vatana kavuşturma çabalarından bahsetmektedir. Osmanlı kadırgalarına ve kale zindanlarına düşen Polonyalı esirler arasında ünlü şövalyeler ve hatta paşalarla prensler de bulunuyordu. Birçok kaynaklardan alıntı getirerek yazar esirlik şartlarını, ünlü esirlerin adlarını, esaretten ünlü kaçışları ve Polonya makamlarınca geri satın alışı esirlerin fiyatlarını anlatmaktadır. İkinci alt bölüm kadın esirlere dairdir. Esir alınan kız ve kadınlar harem için alınır idi. Yazarın belirttiği gibi Polonya asıllı kadınlar Polonyalı erkekler gibi çok aranan ve pahalı bir mal idi. Polonya'dan kaçırılan en ünlü kadın kuşkusuz Rus asıllı Roksolana (Hürrem Sultan) idi. Üçüncü alt bölümde Polonyalıların Osmanlı Devleti'nde kariyer yapma yollarına dikkat çekilmiştir. Yazar burada böyle olayların birçok örneklerini vermektedir. En ünlü olanlar arasında Sultan Kanuni tarafından sefir olarak birkaç defa Polonya'ya gönderilen Said Bey, Kanuni'nin kaleminde baş tercümanı olan İbrahim Bey ve Avrupa notalarıyla Türk müziğini ilk yazan Ali Ufki Bey idi. Her üçü de esir olup islâmı kabul ettikten sonra yeni vatanına hizmet etmiş ve ün kazanmış. Esir olarak değil de iş için Osmanlı Devleti'ne gelen Polonyalıları da bu parçada yazar bize tanıtıyor. Bunlar ressamlar, ünlü hekimler ve ticaret adamları imiş. En tanınmış 1732'de İstanbul'a gelen ve özellikle göz hastalıkları mütehassısı olarak sayılan Jakub Halpir imiş ki eşi Salomea da onun yanında tedavi sanatını öğrenince, ünü zengin Osmanlı kadınlarının arasında yaygınlaşmış. Ticaret adamlarına gelince, bu bölümde Polonya'dan gelen birçok tüccar ve ticaret kurumlarının temsilcisi anılmaktadır. Çoğu Polonya Ermenilerinden imiş.

Kitabın üçüncü bölümü (s. 60-69) ilk iltica devrine aittir. 18. yüzyılda Polonya üç komşu devlet tarafından bölündükten sonra bazı Polonya vatanperverlerinin Türkiye'ye sığınması, orada dostça kabul edilmesi, yardım görmesi, meslek kariyer yapabilmesi herkesçe biliniyor ama kitabın bu bölümünün sayesinde Polonya - Türkiye ilişkileri tarihinin başka sayfasını da ayrıntılı öğrenebiliriz. İlk ilticalar 17. yüzyılın ortasında yer aldı. Yazar burada katolik Polonya'yı bırakmaya zorlanmış protestanlardan (1658) ve Osmanlılarca fethedilen Kamenice'den (1672) Polonya Yahudilerinin Kırkkilise ve Tabarye'ye yerleştirilmesinden bahsetmektedir. Karlofça Anlaşması (1699) neticesi olarak Polonya ve Osmanlı Devleti sulh devrine girdi ve anlaşmanın kararıyla bütün esirler Polonya'ya dönecekti. İki devletin yaklaşması ikisinin komşu düşman ülkesi (Rusya)'nın kuvvetlenmesiyle ilgiliydi. Ondan sonra yazar 18. yüzyıla geçerek dört başlıca iltica dalgasını tanıtmaktadır. 1709 ve 1733 yıllarında yer alan ilticalar ülke içi tartışmalarıyla ilgiliydi. 1769'dan sonra, "Leh Muharebesi"³ neticesi olarak birçok Polonyalı yine Osmanlı Devleti'nde sığınak buldu. O devire ait mülteciler Osmanlı Devleti'nce Kazanlık'ta oturtulup, her ay para yardımı, hayvanlar ve yem verilir imiş. Hatırlatmaya değer şudur ki, orada kalanların arasında sonraki Amerika kahramanı, general Casimir Pulaski da varmış. O yüzyılda ait toplu halde Polonyalıların son gelişi Türk - Avusturya (1787-1791) ve Türk-Rusya (1787-1792) savaşları neticesidir ki, Avusturya ve Rus ordularına zorla alınan Polonyalılar Türklere esir düşerek Osmanlı topraklarına getirilmiş. Bilindiği gibi 18. yüzyılın sonuna doğru Polonya krallığı Rusya, Prusya ve Avusturya devletleri tarafından parçalanarak 123 yıl için bağımsızlığını kaybetti. Başkaldıran vatanperverler Sibiry'a sürgün veya ölüm cezası tehlikesi karşısında vatani terkederek yeni ve en büyük bir iltica olayına sebep oldular.

³ Bu muharebe konusu, kanımca Türk tarihçileriyle Türk arşivlerinde araştırılıp aydınlatılmalıdır. Yazarın bildiklerine göre Rus İmparatoriçe II. Katarina'nın Polonya iç problemlerine karışmasına son vermek amacıyla Osmanlılarca açılan bu Türk - Rus savaşına eskilerde Türkiye'de "Leh muharebesi" adı verilmiş. Yazarın belirttiği gibi bugünkü Türk tarihçilerinin böyle bir ad hakkında hiç bilgileri yokmuş.

Bu devire dair dördüncü bölüm (s.71-147) yazarın en çok merak ettiği, âdeta ihtisas yaptığı dönem ile ilgilidir. 19. yüzyılda Polonyalılar 1830/31, 1848/49 ve 1863/64'te olmak üzere üç defa hürriyet uğruna isyan yaptı da başarılı olamayınca büyük gruplar halinde Osmanlı Devleti'ne sığındılar. Altı alt bölüme ayrılan bu kısımda yazar ilk önce "Leh Acentesi"nin faaliyetlerinden bahsederek acenteyi yönetmek için 1841'de İstanbul'a gelen Michal Czaykowski'yi ve başka kişileri bize tanıtmaktadır⁴. Acentenin faaliyetleri uzun sürmedi, çeşitli problemler ve Rusların entrikaları nedeniyle 1852'de kapandı. Bundan önce Polonyalı mültecilerin statüsünde önemli bir değişme oldu: 1849'da Macaristan'ın hürriyeti için boşuna savaştan Polonya ordusu (4 general, 258 subay ve 772 asker) Osmanlı Devleti'ne sığınınca Ruslar Sultan Abdülmecid'den bütün isyancıları kendi ellerine teslim etmesini istediler. En sonda, uzlaşmacı çözüm bularak sultan bütün sığınmacıları değil, yalnız Rusların isim vererek istedikleri mültecileri teslim verecekti, hem de müslüman olanlar buna tabi tutulmayacaktı. Onun içindir ki o zamandan itibaren general Jozef Bem (Murad Paşa), Michal Czaykowski (Mehmed Sadık Paşa) ve Antoni Ilinski (İskender Paşa) başta olmak üzere Polonyalı mülteciler müslümanlığı kabul etmeye başladı. Osmanlı Devleti'nde Polonya'nın en sadık dostlarından olan Midhat Paşa'nın 1877'de iktidardan edilişi ve biraz sonra Ali Paşa'nın ölümü Rusları cesaretlendirdi ve (cesaretlendirdi ve) *Osmanlı makamlarına olan etkileri büsbütün kuvvetlendi. Neticesi olarak, 1881'de Polonyalıların* (Osmanlı Devleti'nde resmi siyaset faaliyetleri sona erdi.) Osmanlı Devleti'nde resmi siyaset faaliyetleri sona erdi. İkinci alt bölümde "Leh Acentesi"nin Türk topraklarına Polonyalıları göç ettirme ve koloniler şeklinde oturtma çabalarına değinilmektedir. Parçalanmış Polonya'ya siyasi sebeplerden dolayı dönemeyen Polonyalılar Türkiye'ye yerleştirilip uygun zamanı bekleyerek Türk - Rus savaşına karışacak ve Polonya'yı bağımsızlığa kavuşturacaktı. Paris'te oturan mülteciler lideri prens Adam Czartoryski bu fikire çok büyük önem veriyordu. İşte bu alt bölümde Osmanlı Devleti'nde kurulacak kolonilerle ilgili düşler ve planlar üzerinde durulmuştur. Yerleştirme için düşünülen birkaç yerden yalnız biri uygun görüldü: Çingene Konak. Mültecilerin Adampol adını verdikleri bu köy bugüne kadar vardır ve Türk adı Polonezköy'dür⁵. İzleyen alt bölümde Osmanlı topraklarında Polonya ordusunu oluşturup Türk - Rus savaşına göndererek Polonya'nın bağımsızlığını kazanmak düşüncesi anlatılmaktadır. Böyle bir fikrin etkisi altında kalan bazı zatlar 1794 yılından başlayarak Polonya'dan kaçan askerleri toplamaya çalıştılar. İlk deneme neticesi olarak 1795'te bugünkü Moldavya topraklarında iki binlik ordu meydana geldi ve 1797'de eski Polonya hudutlarını geçerek Avusturya ordusuyla vuruşup yenildi. Aynı yıl Osmanlı makamları Avusturya'nın emirlerine uyarak bu orduyu dağıttı. Daha başarılı bir deneme Kırım savaşı sırasında yer aldı: Czaykowski (Sadık Paşa) 1853'te alay kurup savaşa, Silistre civarına gönderdi. Aynı zamanda general Breanski (Şahin Paşa) ve general Bystrzonowski (Arslan Paşa) Kafkasya cephesinde faaliyete geçerek Rus ordusundan kaçmakta olan Polonyalılardan alay oluşturma çabalarında bulundu ama başarıya ulaşamadılar. Üç yıl boyunca (1857-1859) yüz yirmi Polonyalı askeriyle Çerkezleri destekleyen Teofil Lapinski (Tevfik Bey) den de burada kısaca bahsedilir⁶. Son ümit 1877 Rus savaşıyla ilgiliydi. Asya cephesine sevk edilen bir Polonya kolu Kars bölgesinde savaştı, diğer kol ise Tuna cephesine sevk edildi. Bundan sonra böyle bir

⁴ Yazar "Leh Acentesi"nin faaliyetleri ve başlıca kişilerini ayrı bir kitapta teferruatla anlattı (Jerzy S. Latka, *Carogrodzki pojedynek*, Krakow 1985).

⁵ Yazarın Polonezköye dair ayrıntılı kitabı *Adampol - polska wies nad Bosforem* başlığını taşıyor. İkinci baskısı Krakov'da 1992'de çıktı.

⁶ J.S. Latka Tevfik Bey'in faaliyetlerini *Romantyczny kondotier - Teofil Lapinski* adlı kitabında anlattı (Katowice, 1988).

deneme bir daha yapılmadı⁷ Dördüncü alt bölüm 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin modernleşme temellerini atmaktaki ve Türkçülük fikrini oluşturmaktaki payı olan iki Polonyalı mülteciye ayrılmıştır. Bunlardan biri Türklerin millî bilincinin uyandırılmasında katkısı olan Konstany Borzecki (Mustafa Celâleddin Paşa)⁸, ikincisi, Osmanlı basınının temelini atanlardan olan, Mekteb-i Sultani'nin kurulmasında büyük rol oynayan ve "Yeni Osmanlılar"ın fikrî öğelerinin yaratılmasında payı olan Karol Karski (Lehli Hayreddin)'dir⁹. Bu iki zattan başka birçok Polonyalı Osmanlı Devleti'ne yerleşince kendi tahsilleri, geniş ufukları ve meslekî beceriyle yeni vatanlarına hizmet ettiler. İzleyen alt bölümde yazar işte bu kişileri sırayla tanıtmaktadır. Elde bulunan evraklara göre Türkiye'nin modernleşmesi için çalışan ilk Polonyalı Fransa'da oturan mülteci Jozef Feliks Lazowski idi. 1794'te Osmanlı Devleti'ne gelerek bazı kalelerin tahkimatını sağlama işlerini yönetti. 19. asrın 30'lu yıllarında yine Fransa'dan gelen general Wojciech Chrzanowski hem Osmanlı kalelerini modernleştirme gereğini ileri süren raporları hazırladı, hem de Fransız örneklerini önüne alarak Osmanlı ordusunu modernleştirmeye koyuldu. Asrın ikinci yarısında Osmanlı ordusunda artık büyük miktarda Polonyalı asker, subay ve paşa vardı. Yazarın tanıttığı kişilerden sadece paşaların isimlerini sayalım: Murad Paşa, Mehmed Sadık Paşa ve oğlu Muzaffer Paşa, Mustafa Celâleddin Paşa ve oğlu Enver Paşa¹⁰, İskender Paşa¹¹, Nihat Paşa, Mahmud Hamdi Paşa, Sefer Paşa, Arslan Paşa, Şahin Paşa. Modern Türkiye'nin yaratılmasında büyük katkısı olanlar arasında mühendisler de bulunmaktadır. Yazar burada yol, karayol ve telgraf açma işlerinde görülen Polonyalılardan bahsetmekte, bazı vilayetlerde başmühendis olarak çalışanları sıralamakta, tıp hizmetinde bulunanları da anlatmaktadır. Osmanlı ordusu orkestrasını modernleştirmiş Bonkowski Bey'in dört oğlu askerî hekim oldu. Zaten Polonya asıllı hekim Osmanlı Devleti'nde çoktu ve gösterdikleri yararlılıklar tartışılmazdır. Bu bölümün son alt bölümü Osmanlı Devleti'nde bırakılan ve kültürel niteliği taşıyan Polonya izleri hakkında konuşulur. En tanınmış zatlardan şunları sıralayalım: 1855'te İstanbul'da ölen en büyük Polonya şairi Adam Mickiewicz, Türkiye'yi gezen yazar Henryk Sienkiewicz (yıllardan sonra ona Nobel Ödülü verildi), ressamlar Jan Matejko, Michal Andriolli ve işadamı Henryk Groppler ki Bebek'teki evi bir müze kadar resim, karikatür, kitap, Doğu silahı, halı ve el işiyle doluydu. Bir zamanlar İstanbul'da Polonyalı mültecilere hizmet eden bir kütüphane de vardı.

Üç alt bölüme ayrılan beşinci kısım (s. 149-180) Cumhuriyet devrine dairedir. İlk önce yazar Birinci Dünya Savaşı'nda Türk topraklarına sığınan binlerce Polonyalıya Osmanlı Devleti'nin yardımlarını anlatır. Savaş bitince Polonya ve Türk milletleri arasındaki dostluk uzun yıllar için biraz soğudu. Sevres Anlaşması Türk milletinde bir öfke duygusu yarattı. Polonezköy halkı o zamanlarda büyük bir tehlike altında yaşadı. 1918'de bağımsızlığa kavuşan Polonya'nın en büyük düşmanı Bolşevik Rusya idi, ne ki aynı zamanda hürriyet için savaşan Türk milletinin gü-

⁷ Rusya ile savaşmak maksadıyla Türk topraklarında Polonya ordusu kurma çabalarında en büyük rol oynayan kuşkusuz Czaykowski (Sadık Paşa) idi. Osmanlılar arasında 40 yıl yaşayan, Mecidiye ile onurlandırılan, en son hayal kırıklığına uğrayan ve Osmanlı Devletini bırakuktan sonra hem Türkler hem de Polonyalılar tarafından hor görülün bu zatın 1886'da intiharla biten talihsiz hayatı Türkiye arşivlerinin iyice araştırılmasından sonra Türk tarihçilerince anlatılmalıdır.

⁸ J.S. Latka'nın Celâleddin Paşa'ya dair şu iki kitabı vardır: *Paşa z Lechistanu - Mustafa Dzelaeddin* (Krakow, 1993) ve *Lehistan'dan Gelen Şehit* (İstanbul 1987).

⁹ J.S. Latka Lehli Hayreddin hakkında bir kitap hazırlamaktadır.

¹⁰ Mustafa Celâleddin Paşa'nın oğlu Enver Paşa (1857-1929) ve ünlü politikacı Enver Paşa (1881-1921) iki ayrı kişidir, karıştırılmamalıdır.

¹¹ *Paşa İskender (Antoni Ilinski)* adlı kitabında J.S. Latka İskender Paşa'yı tanıttı (Krakow-Gdansk 1996).

vendiği tek müttefik yine Rusya idi. İkinci Dünya Savaşı öncesi Polonya - Türkiye ilişkilerini anlatan yazar onların dostça ve daha çok ekonomik sahada olduğunu vurgulamaktadır. Yalnız Polonya'dan bir öğretmen ve papaz getirilmesi konusunda anlaşmazlıklar yer aldığı için Polonezköy'ün durumu sistematik olarak kötüleşiyordu. İkinci alt bölümde savaş sırasında görülen dostluk anlatılmaktadır. 1939'da Nazilerin ellerine geçmesin diye bankaların Polonya'dan çıkarılan alınları, işgalden kaçan siyaset adamları, subaylarla askerler ve siviller - Almanların protestolarına rağmen - Türkiye'den rahatça geçebildi, kurtuldu. Türkiye'de çalışan da savaş dolayısıyla vatanına geri çağrılan Alman uzmanlarının yerine Polonyalı mültecilerin alınışı da anılmaktadır. Böylece birçok Polonyalı uçak sanayi (Etimesgut) başta olmak üzere Türkiye'nin sanayiinde çalıştı. Üçüncü alt bölüm bugünkü Türkiye'de Polonyalıların izlerinden bahsetmektedir. Polonya edebiyatı tercümanı olan Musa Şamgul ve Polonya tiyatrosunu Türkiye'de tanıtan Oben Güney ile bu kısmı başlayan yazar turistik ilişkilere geçer. 70'li yıllarda Polonya'da bir "Türkiye modası" doğdu. Polonya'da "pazar turizmi" adı verilen bu olay yirmi yıl kadar sürdü. Maksudı, ekonomik sıkıntıları olan sosyalist ülkeye ucuz mal getirmek idi. O yıllarda İstanbul'un Lâleli semtinde Polonya adlarını taşıyan birçok dükkan göründü. O devirden kalan iz, birçok tüccar ve otelcinin Lehçe bilmesidir. 1989'da ekonomik ve siyasi düzenin değişmesiyle beraber ticaret için Türkiye'ye gelen Polonyalıların miktarı epeyce azaldı da onların yerini çoğunlukla Ruslar aldı.

Kitabın altıncı bölümü (s.181-190) eski mültecilerin Türkiye'deki torunlarını anlatmaktadır. Polonyalı mülteciler müslümanlaşarak ve Türkleşerek Osmanlı cemiyetine bütünüyle sindiği için, hem de Osmanlı Devleti'nde soyadı kullanılmadığı için bugünkü Türk milletinde ne kadar Polonya asıllının var olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Yazar önce soyadı ile tanınan en ünlü olanlardan Ostrorog ailesini tanıtmaktadır. 1853'ten itibaren albay olarak Osmanlı ordusuna hizmet eden Stanislaw Ostrorog'un oğlu Leon (1867-1932) hem Sorbonne Üniversitesi'nden hem de yüksek medreseden mezun olarak islâm kanunu uzmanı ve hükümet memuruydu. Türkiye'de yaşayan oğullarından biri olan Jan (d. 1896) hakkında yazar bilgi vermemektedir. Stanislaw adını taşıyan ötekisi (1897-1960) vatan olarak Fransa'yı seçti ve Fransız diplomatı oldu. Bielinski (Nihat Paşa)'nın oğlu Rüstem Bey Amerika'da Türkiye Cumhuriyeti büyükelçisiydi. Bu örnekleri verdikten sonra yazar Konstanty Borzecki (Mustafa Celâleddin Paşa)'nın torunlarını tanıtmaktadır. Oğlu Enver Paşa (1857-1929) askerî kariyer yapmakla yetinmeyerek, 1890'da Viyana'da askerî ataşe, 1897 Yunan Savaşında askerî vali idi. 1898'de sultanın gönderdiği heyetle Amerika'ya gitti, 1901'de aynı maksada Çin'e gönderildi. Fransız mülteci olan Mehmed Ali Paşa'nın kızıyla evlenip beş çocuk sahibi oldu. Bunlar ilk Türk kadın ressamlarından olan Ayşe Celile Uğuraldım (1879-1957), diplomat olan Mustafa Celâleddin (1880-1919), Samih Rifat'la evlenen Münver Rifat (1885-1942), 1915'te Çanakkale'de şehit düşen Mehmet Ali (1892-1915) ve Sara Okçu (d. 1906) idi. Enver Paşa'nın ikinci evlenmesinden üç çocuğu (Ömer Songar, Enver Songar, Suzan Özkok) vardı. Torunlarının çocuklarından en ünlüleri Nazım Hikmet Ran (1902-1963) ve Oktay Rifat (1914-1989) idi. Bu konuyu kısaca anlattıktan sonra yazar Polonezköy konusuna dalarak köyün bugünkü durumu hakkında etraflıca bilgi vermektedir.

Kitabın son bölümü (s.191-192) sonsöz niteliğini taşımaktadır. Yazarın burada ileri sürdüğü baş fikir Türkiye - Polonya tarihi bağlarının Türkiye'de araştırılması gereğidir. Bu konuya dair Polonya'da bulunan kaynakların hemen hemen tümü araştırılmış durumda iken Türkiye'deki kaynaklar (ki büyük ihtimalle çok zengindir) henüz ele alınmamıştır. Bu yerde yazar kendi yaşadıklarını anlatmaktadır. 70'li yıllarda her turist istediği zaman Türkiye vizesini alırken yazar başvurduğu resmî vize için tam bir buçuk yıl bekledi. O sırada problemsiz, birkaç defa turist olarak Türkiye'ye girebildi. Bugün ülkelerimizin karşılıklı tutumları çok daha iyi olduğunu ortaya koyan yazar hem Polonyalı sosyoloji, politoloji ve Türkoloji uzmanlarını Türk arşivlerine göndermek gerektiğini yazıyor, hem de Türk araştırmacı çevrelerinde, özellikle de Osmanlıca'yı bi-

len uzmanlar arasında devletlerimizin arasındaki ilişkiler tarihine karşı ilgi uyandırmak lâzım olduğunu ortaya koyuyor.

Yazarın Polonya-Türkiye ilişkileri tarihine katkılarının değeri ve önemi asla tartışılmazdır. Özellikle de Polonya niteliğini yürütmekte olan Polonezköy'ü etraflıca anlatan eserler yazarak o yerin geniş tablosunu bizden sonra gelenlere bırakması çok önemlidir. Bahis konusu olan kitap yazarın şu ana kadar yayımladığı eserlere yeni değerli eseri katmaktadır. Kaynak ararken Polonya'daki başlıca kütüphanelerle arşivlerini araştırmakla yetinmeyen yazar, az da olsa Topkapı Sarayı Arşivi ve Osmanlı Arşivine de başvurdu. Belirtilmesi gereken bir husus da şudur ki, yazar yalnız Polonya dilindeki kaynaklardan değil, Türkçe, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Latince metinlerden de faydalandı. Yirmi beş yıldır bıkmadan usanmadan arşivleri araştıran ve tarihin sırlarını çözmeye çalışan Jerzy S. Latka bu kitapta ele aldığı konudaki eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmak yolunda önemli bir adım atmıştır. Bir hayli araştırma ve emeğin ürünü olduğu anlaşılan bu çalışmayı bize kazandıran yazara teşekkürler.

GRAŻYNA ZAJAC